

Sramežljivost ali selektivni mutizem?

Karmen Mandl, univ. dipl. psih., Anksio – Center za pomoč otrokom, mladostnikom in odraslim

Selektivni mutizem je anksiozna motnja, zaradi katere otrok zunaj svojega doma oz. v manj znanih socialnih situacijah ne govori. Večina ne zmore govoriti z odraslimi in vrstniki v šoli oz. vrtcu ter v javnosti, kot tudi ne z družinskimi prijatelji in razširjeno družino. Otroku lahko komunicira s kimanjem in kazanjem, lahko pa sploh ne. Ker so zgodnje intervence zelo pomembne, je pomembno, da predvsem terapevti in učitelji dobro poznajo motnjo in načine, ki otrokom pomagajo premagati svoje strahove.

Ključne besede:

selektivni mutizem, anksioznost, strah pred govorjenjem, intervence, načini pomoči

Kaj je selektivni mutizem?

Selektivni mutizem je anksiozna motnja, zaradi katere otrok zunaj svojega doma oz. v manj znanih socialnih situacijah ne govori. Večina ne zmore govoriti z odraslimi in vrstniki v šoli oz. vrtcu ter v javnosti, kot tudi ne z družinskimi prijatelji in razširjeno družino. Otroku lahko komunicira s kimanjem in kazanjem, lahko pa sploh ne. Lahko govori samo z vrstniki, učitelji ali nikomer. Starši so velikokrat zmedeni, saj otrok doma normalno govori in je celo zelo klepetav. V šoli in vrtcu pa poročajo, da ne vzpostavlja očesnega stika, se drži zase, se redko druži z vrstniki, noče sodelovati in podobno. Vzrok za to vedenje je strah. Večina otrok s selektivnim mutizmom ima tudi socialno anksioznost, separacijsko anksioznost, jezikovne motnje in motnje senzorne integracije.

Selektivni mutizem je zelo redka motnja (prizadene približno odstotek populacije) in večinoma dolgo sploh ni pravilno diagnosticirana (Perednik 2011). Ko se ljudje srečajo s takim otrokom, večinoma prepoznajo njegov strah. Ker želijo otroku omiliti neprijetna občutja, ga začnejo reševati (odgovorijo namesto njega, ga vprašajo tako, da lahko pokima ali pokaže). Vendar te prijazne namere, ko iz neprijetne situacije rešijo otroka, njegovo anksioznost samo še povečajo. Otroku se v tem trenutku res počuti bolje, vendar hkrati dobi informacijo, da situaciji ni kos in da ne zmore, s čimer se strah samo poveča. Ker to vedenje otrok prakticira večkrat na dan, stokrat na teden in več tisočkrat na leto, se vedenje zelo utrdi. Otroku postane zelo spreten v izogibanju situacij, ki mu povzročajo neprijetne občutke; tudi osebe okoli njega postanejo zelo spretni pri reševanju otroka iz teh situacij. Starši pa je otrok, težje je prekiniti ta vzorec (Kotrba 2018).

Otroci s selektivnim mutizmom lahko na trenutke res delujejo uporniško, vendar raziskave potrjujejo, da je njihovo vedenje posledica anksioznosti. Če bi

se, na primer, bali pajkov in bi vam nekdo rekel, da premagajte strah in primite tarantelo, bi ga najprej verjetno prijazno zavrnil. Če bi vas ta oseba začela siliti, da primite pajka, bi se ji verjetno uprli s kričanjem, jokanjem ali celo pobegom. Otroci s selektivnim mutizmom se počutijo podobno, če jih silimo, da naj govorijo. Ne morejo pa vas prijazno zavrniti, ker ne govorijo.

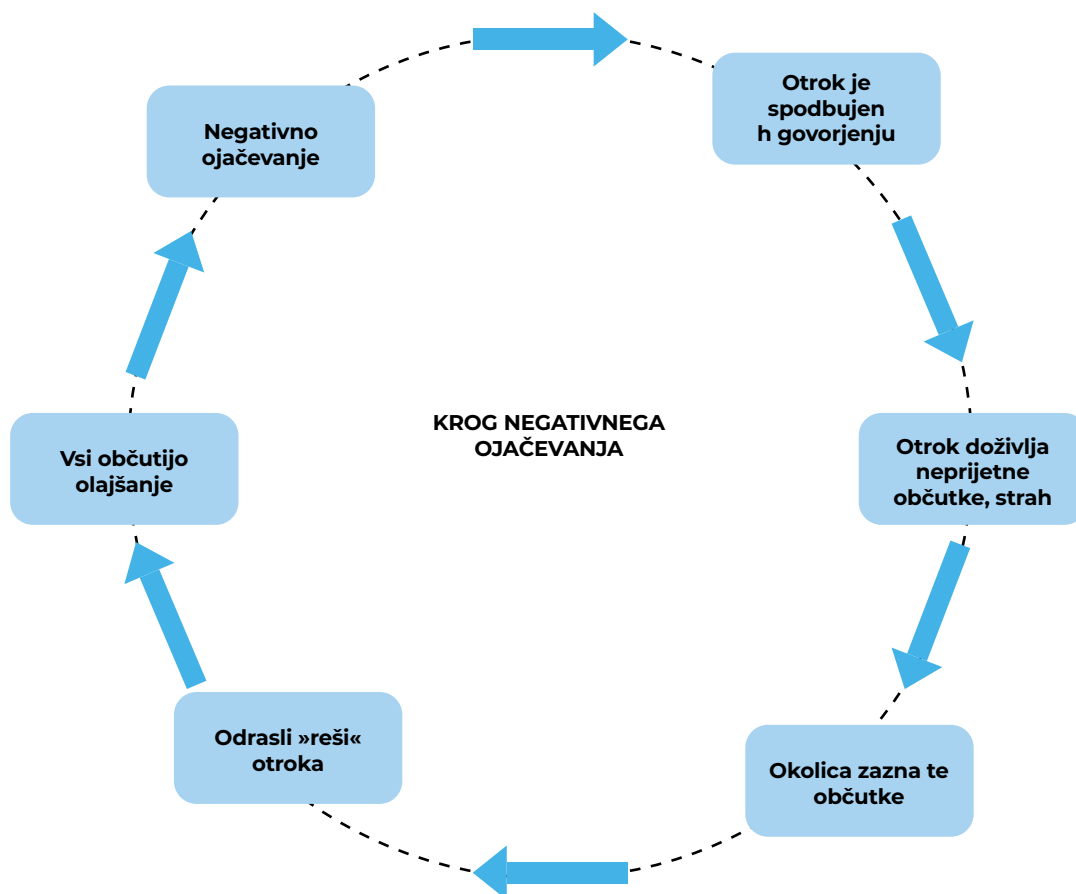
Če otroka nehamo spodbujati h govoru in vključevanju ter ga nehamo opogumljati, da se sooči s svojimi strahovi, se ne bo nekega dne zbudil in začel govoriti. Pomembno je, da otroka ne silimo, ampak ga spodbujamo, da se korak za korakom premika iz svoje cone udobja. Tako kot nekdo, ki se boji pajkov, ni sposoben prijeti pajka, je pa na začetku morda sposoben biti v njegovi bližini in se nato po korakih premikati do težjih ciljev. Enako je pri selektivnem mutizmu.

Večina otrok s selektivnim mutizmom ne bo kar sama od sebe začela govoriti. To je zelo pogost mit, ki ga širijo tako strokovnjaki v šolstvu in zdravstvu kot tudi prijatelji in sorodniki družin, ki imajo otroka s selektivnim mutizmom. Zaradi tega družine zelo pogosto ne ukrepajo še mesece ali leta po tem, ko so opazili, da otrok ne govori. Minilo bo veliko časa, otrok bo krepil svoj vzorec izogibanja govoru, starši/prijatelji/učitelji pa ga bodo nehali spodbujati h govoru (morda bodo z uporabo raznih nadomestkov, kot so kimanje, pisanje, uporaba znakovnega jezika, celo krepili otrokov vzorec izogibanja govoru). Bolj kot je vzorec izogibanja utrjen, težje ga je prekiniti. Namesto da bi se stanje s časom izboljšalo, se lahko brez pravih ukrepov poslabša. Zgodnje ukrepanje je namreč ključ do uspeha.

Kako pomagati otroku s selektivnim mutizmom?

Če hočemo razumeti selektivni mutizem, moramo najprej razumeti krog negativnega ojačevanja (Kotrba 2018). Naj navedem primer: Nekdo vpraša otroka, koliko je star. To prijazno vprašanje lahko pri otroku s selektivnim mutizmom povzroči veliko mero anksioznosti. Lahko začne gledati v tla ali starša ali se celo

skrivati za njim. Starš se počuti neprijetno, ker ve, da otrok ne more odgovoriti. Tudi tisti, ki je otroka vprašal, ne ve, kaj naj naredi. Po navadi odrasli v tem trenutku »reši« otroka. Starš lahko odgovori namesto otroka ali pa tujec reče: »Verjetno je samo malo sramežljiv.« Kakorkoli že, v tem trenutku vsi čutijo olajšanje (morda se zavedajo ali pa tudi ne). Tako začne otrok prakticirati, da ne odgovori, ta vzorec pa se bo najverjetneje ponovil tudi naslednjič, ko ga bo kdo kaj vprašal.

Krog negativnega ojačevanja selektivnega mutizma (Kotrba 2018)

Glavni cilj je prekiniti krog negativnega ojačevanja.

Kaj lahko naredi šola?

Pogovor s starši

Ni neobičajno, da so ravno učitelji in vzgojitelji prvi, ki opazijo znake selektivnega mutizma. Otroci s selektivnim mutizmom so doma po navadi zelo klepetavi, zato starši ne razumejo dogajanja v šoli ali vrtcu. Starši pogosto prvič slišijo za selektivni mutizem in so prepričani, da je otrok pač samo sramežljiv in da bo to svojo sramežljivost prerasel. Če otrok v šoli ali vrtcu ne govori, je treba povprašati starše o njegovi komunikaciji doma. Če otrok doma normalno govori, v razredu pa opazate neverbalno komunikacijo ali pa nobene komunikacije, gre verjetno za selektivni mutizem.

Ko učitelj ali vzgojitelj opazi, da otrok ne govori, je pomembno, da opazuje otrokovo vedenje kot tudi to, ali govori z učitelji, otroki in ali lahko izraža svoje potrebe in želje. Nekateri otroci s selektivnim mutizmom si ne upajo vprašati niti, če lahko gredo na stranišče, ali povedati, da jih kaj boli.

Starši so nad informacijo šole ali vrtca velikokrat presenečeni, saj je otrok doma popolnoma drugačen. Priporočam, da se tako starši kot učitelji pridružijo facebook skupini »Starši otrok s selektivnim mutizmom«. Če starši ničesar ne naredijo, jih lahko povabite v razred na opazovanje otrokovega vedenja. Ključ do uspeha so namreč zgodnje intervence ter timsko sodelovanje staršev, učiteljev in strokovnjaka, ki dela z otrokom.

Šolski tim

V šoli so najprimernejši za delo z otrokom psiholog, pedagog, specialni pedagog, logoped. Torej nekdo, ki ima izkušnje z otroki s selektivnim mutizmom ali pa je pripravljen razširiti svoje znanje. Če otrok že govori s katero od teh oseb, je ta najprimernejši kandidat. Na začetku so po navadi potrebna srečanja »ena na ena«, vendar je bolje, če se srečujeta večkrat tedensko, na primer štirikrat po 15 minut, kot pa eno uro na teden. V pomoč otroku se lahko vključijo tudi starši, ki se lahko hodijo večkrat tedensko z otrokom igrati bodisi v igralnico ali pa v poseben prostor ter postopoma v igro vključujejo posamezne otroke.

Pomembna je priprava otroka ob prehodih (nova vzgojiteljica, vstop v šolo, nova učiteljica) po metodi *sliding in*. Pomembno je tudi izobraževanje vseh, ki imajo stik z otrokom, o motnji in oblikah pomoči.

Na začetku je pomembno z otrokom zgraditi dober odnos. Otrok naj vas spozna brez pritiska, da mora govoriti z vami. Izogibamo se kakršnihkoli vprašanj in izberemo aktivnosti, pri katerih bo otrok užival (na primer igranje družabnih iger). Šele ko je otrok sproščen z vami, ga začnete postopoma s pravilno obliko vprašanj spodbujati h govorjenju.

Otrokom lahko selektivni mutizem razložite na tak način:

Večkrat sva se pogovarjali o tem, kako težko je spraviti besede ven. Veliko otrok ima težave, ko se učijo brati, računati ali voziti kolo. Ti s temi stvari nimaš težav, ko pa želiš kaj povedati, pa je težko in neprijetno. V naših možganih je del, ki je kot pes čuvaj, pove nam, ko smo v nevarnosti in kdaj je vse ok. Včasih imamo res pravega psa čuvaja, če stojimo sredi ceste in zaslišimo avto, začne ta naš pes čuvaj lajati in nas opozori na nevarnost. Če bi srečali medveda, bi prav tako začel lajati. Eni psi pa lajajo ves čas na veverice, poštarje, mačke, avte. Pa so te stvari res nevarne? Pri takem psu čuvaju je težko vedeti, kdaj si res v nevarnosti in kdaj ne. Tak je tudi tvoj pes čuvaj, opozarja te na nevarnost, četudi je ni (ko te kdo kaj vpraša, ko zagledaš pajka ...). Je pajek res nevaren? Je nevarno, ko te učiteljica kaj vpraša? In najina naloga bo, da bova trenirali tvojega psa čuvaja, da bo postal pravi pes čuvaj. Naučili se bova, kdaj je treba psa čuvaja poslušati in kdaj ne, ugotovili bova, v katerih situacijah boš pogumna, četudi bo pes lajal. Tako ga bova naučili, kaj je zares nevarno in kaj ni. Vse stvari pa so na začetku težke (spomni se vožnje s kolesom, smučanja ...), ko se jih učimo. Včasih želimo odnehati, vendar če vztrajamo, postane s časom lažje in lažje. Enako bo, ko boš začela v šoli pogumno uporabljati svoj glas. Na začetku ti ne bo prijetno, strah te bo, vendar ti bom pomagala in bova skupaj premagali vse začetne težave. Velja?

Lahko jim preberete tudi slikanico *Ana premaga strah pred govorjenjem*. Najstnikom bomo delovanje anksioznosti razložili na njim primeren način.

Vprašanja

Otrokom s selektivnim mutizmom ne postavljamo vprašanj, na katera je mogoče odgovoriti z da ali ne, saj se otrok na ta vprašanja praviloma odzove neverbalno (kimanje). Odprta vprašanja (*Kaj najraje počneš?*) so za otroke s selektivnim mutizmom praviloma prekompleksna. Najprimernejša so zaprta vprašanja z dvema ali tremi izbirami (*Imaš raje glasbo ali šport?*). Pomembno je tudi, da damo otrokom za odgovor na voljo najmanj pet sekund. Verjetno bomo vprašanje morali postaviti večkrat, ga malo spremeniti in mogoče dati otroku več časa. Če vam je tišina neprijetna, je pomembno, da otrok tega ne opazi, saj bo to povečalo njegovo anksioznost. Otroku se zahvalimo (*Hvala, da si mi povedal, da ti je glasba všeč.*). Večina otrok s selektivnim mutizmom ne mara biti v središču pozornosti, zato se ne odzovite pretirano (Kotrba 2015).

Pomembno je, da otrokov trud nagrajujemo tudi z zbiranjem nalepk ali žetončkov, ki jih lahko pozneje zamenja za nagrado ali določene privilegije. Dobro je, da to počnejo tudi doma s starši.

Sodelovanje z zunanjim strokovnjakom

Terapije v pisarni terapevta za otroke s selektivnim mutizmom ne delujejo. Dober terapevt bo intervence izvajal v šoli in na tistih mestih, kjer otrok ne govori. V tujini je tudi praksa, da terapevt nekajkrat obišče družino, saj je v varnem okolju z otrokom s selektivnim mutizmom najlažje in najhitreje vzpostaviti odnos. Za zelo učinkovito pa se je izkazala tudi intenzivna terapija v obliki tabora, kjer je otrok deležen terapije cel teden več ur dnevno. Dober terapevt bo sodeloval s šolo, podal smernice za delo in preverjal, kako stvari delujejo v praksi (Kotrba 2018).

Kaj lahko stori učitelj?¹

Zagotovite toplo in spodbudno razredno klimo.

- Kadarkoli je to mogoče, vključite otroka v aktivnosti.
- Dajte učencu pomembne naloge, ki ne zahtevajo verbalnega odziva, da se bo počutil kot del razreda (lahko kaj pomaga učitelju ali sošolcem).
- Lahko otroka obiščete tudi na domu, saj se tam počuti najbolj varno in je verjetnost, da bo začel govoriti z vami, največja.

Namenoma se na začetku izogibajte vprašanju.

- Celo beseda »zdravo« lahko v tem otroku vzbudi občutek, da mora odgovoriti.
- Namesto »zdravo« raje recite: »Lepo te je videti danes, Maja. Imeli se bomo super skupaj.«

¹ Povzeto po Sipon-Blum 2007.

Najbolje je začeti z opisovanjem, refleksijami in spodbudami

- »Super ti je uspelo, kako si narisala mavrico. Vidim, da si zgradila velik stolp. Tudi jaz imam rada visoke stolpe. Uporabila si rdečo barvo, pa zeleno in modro. Super ti gre.«

Uporabite tehniko sliding in.

- V vrtcu oz. šoli z metodo sliding in postopno v odnos z otrokom vključujte nove osebe (najprej vzgojiteljico, nato še ostale, ki z otrokom delajo). Postopno v igro vključujte tudi otroke (najprej tiste, s katerimi se otrok dobro počuti in sproščeno komunicira, se aktivnosti skupine prenašajo še v druge prostore vrtca (avla, igralnica, igrišče). Tehnika je opisana v nadaljevanju.

Ko se učenec malo sprosti, je najbolje postaviti zaprta vprašanja z izbirami.

- »Ti je bolj všeč rožnata ali vijoličasta? Si prišel danes z avtom ali avtobusom?«
- Četudi uporabite da/ne vprašanje, lahko na koncu vedno dodate »ali kaj drugega« in ustvarite vprašanje z izbirami: »Te je pripeljala mama ali kdo drug?« ali »Ti je všeč rožnata barva ali katera druga?«
- Ko otrok odgovori na vprašanje, ga pohvalite: »Hvala, da si mi povedal, da ti je všeč rožnata.«

Izogibajte se branju misli. Spodbujajte govor, ne neverbalne komunikacije (kimanja, kazanja).

- Če opazite, da otrok kaže ali kima, recite: »Vidim, da kažeš na modri stol. Bi rad sedel na modrem stolu ali kje drugje?«
- Če otrok pove, ga pohvalite. Ne postavljajte ga v središče pozornosti, ampak samo recite: »Hvala, da si mi povedal, da bi sedel nekje drugje. Bi sedel na rdečem ali rumenem stolu?«
- Če spregovori šepetaje, to, kar je povedal, ponovite na glas in ga pohvalite: »Hvala, da si mi povedal.«

Počakajte pet sekund.

- Če otroku postavite zaprto vprašanje z izbirami in otrok ne odgovori, počakajte pet sekund. Potem ponovite vprašanje. Pomembno je, da ima otrok dovolj časa za procesiranje in odgovor.

Uporabite video- ali zvočne posnetke.

- Otroka lahko bolje spoznate tudi tako, da se doma posname in pove o svojih najljubših stvareh. Mogoče si video ogledate najprej brez njega, lahko pa si ga ogledata tudi skupaj ali ga predvajate pred celim razredom. Delajte postopoma in po korakih. Otrok oz. starši naj povedo, kako naj bo video predvajan.

Uporabite veliko pohvale.

- Ob vsaki interakciji, nasmehu, ko pomaha, se približa vrstniku ali vam pokaže svoj izdelek, ga pohvalite: »Hvala, da si mi pokazal svojo risbico. Bilo je res pogumno, da si se nasmehnil Ani.«
- Otroci s selektivnim mutizmom lahko zelo napredujejo, vendar z majhnimi koraki.

Če drugi otroci rečejo: »Lili ne govori.«, jih popravite in jim razložite, da Lili govori, vendar dela na tem, da bi postala pogumna in začela govoriti tudi v šoli.

Pomagajte otroka vključiti v igro vrstnikov.

- Anksioznost onemogoča otrokom s selektivnim mutizmom, da bi se vključili v igro vrstnikov. Pomoč pri vključevanju otrok s selektivnim mutizmom v igro otrok med odmori in v oddelku podaljšanega bivanja je zelo v pomoč. Otroku s selektivnim mutizmom in vrstniku lahko daste tudi skupne naloge: »Ana in Eva, prosim, če skupaj počistita igralnico.«
- Pri aktivnostih in kosilu naj sedi poleg otrok, s katerimi se počuti varno, tudi pri ostalih aktivnostih ga vključite v skupino otrok, s katerimi se dobro počuti.

Omogočite delo v majhnih skupinah.

- Če je otrok preveč anksiozen, da bi lahko pred celim razredom opravil določeno nalogo, mu omogočite, da jo opravi v majhni skupini ali celo samo »ena na ena« z vami.

Sprejmite neverbalne odzive.

- Če je otrok s selektivnim mutizmom preveč anksiozen, da bi odgovoril ali se vključil, mu dovolite, da se odziva neverbalno.
- To naj bo samo začasno. Treba se je zavedati, da delamo na tem, da se bo s časom otrok začel odzivati z govorom.

Ostanite pozitivni.

- Ne kaznujte otroka, ker ne govori. Izogibajte se izzivanju občutkov krivde, da bi začel govoriti.
- Otroci s selektivnim mutizmom so izjemno občutljivi na kritiko. Občutek, da jim ne uspeva ali da so koga razočarali, jim je lahko neprijeten. Morate se zavedati, da vam otrok ne kljubuje.

Nastopi, naloge ...

- Nastopanje v javnosti – otrok ne nastopa, če ne želi. Sodelujte s starši, da ga na nastop pripravijo in vadijo doma, saj se bo tako otrok varneje počutil. Vedno ga vključite vsaj s statično vlogo (na primer je na odru in drži drevo).
- Priprava otroka na posamezne situacije (na primer: če se bodo v vrtcu pogovarjali o določenih temih, naj ga doma na to pripravijo).

Tehnika *sliding in*

Cilj je vključitev vzgojiteljice, učiteljice ali terapevta v prostor, medtem ko otrok sproščeno komunicira z mamo ali katerokoli osebo, s katero se počuti varno (Kotrba 2018):

1. Mama in otrok imata nekaj časa, da se v prostoru sprostita in se s pomočjo družabnih igrin in drugih igrac sproščeno pogovarjata.
2. Ko je otrok dovolj sproščen, pride v prostor vzgojiteljica. Z otrokom ne vzpostavlja stika, pove samo, da mora nekaj narediti. Usede se na prostor čim dlje od otroka in se z nečim zaposli (na primer bere, piše).
3. Ko je otrok dovolj sproščen, se vzgojiteljica premakne bližje ali pa se bližje vzgojiteljici premakne mama in otrok.
4. Ko je otrok dovolj sproščen, pride vzgojiteljica opazovat igro, vendar se vanjo ne vključuje niti je ne komentira.
5. Če otrok sprejema njeno navzočnost in vseeno sproščeno govori, lahko začne vzgojiteljica reflektirati, kar otrok govori (na primer, če otrok reče mami, da bo izbral rdečo karto, lahko vzgojiteljica reče: »O, izbral si rdečo karto.« ali če pove mami, da se je včeraj vozil s kolesom, lahko komentira: »Včeraj si se vozil s kolesom. Sliši se zabavno.«).
6. Če se otrok v tej situaciji počuti varno, se lahko vzgojiteljica vključi v pogovor z zaprtimi vprašanji (*Imaš rad modro ali rdečo barvo ali kaj drugega? / Imaš rad x igrico, y igrico ali katero drugo?*)
7. Če se otrok konstantno odziva na vzgojiteljico, se lahko starš počasi umakne iz prostora, na primer gre na stranišče, se vrne in postopoma podaljšuje svojo odsotnost.

Razložite drugim otrokom, zakaj otrok ne govori

Brez prisotnosti otroka se pogovorite z njegovi mi sošolci o tem, česa je otroke v skupini strah. Kaj jim pomaga, da jim je lažje? Jim pomaga, če so z njimi ljudje, s katerimi se počutijo varno (na primer prijatelji, starši). Jim pomaga, če jih ljudje potolažijo, jim rečejo, da bo vse v redu, ko jih je strah? Berite na primer slikanico *Deček in njegova senca*. Razložite, da vam je bila ta knjiga najbližje, ker je bil deček na primer zelo podoben vašemu sinu. Vprašajte jih, ali poznajo koga, ki je podoben fantu iz slikanice?

Vprašajte jih, če vedo, zakaj ta otrok bolj malo govori in zakaj se ne igra z njimi? Otrokom pove, da ga je strah pogovarjati se z njimi, da ga

je strah vključiti se v igro, da ga je strah, ker se ne zna igrati nekaterih iger, da ga je strah, da ga bodo zavrnil. Vprašajte jih, kako bi lahko pomagali temu otroku, da bi se počutil bolj v njihovi sredini, da bi se začel igrati in pogovarjati z njimi.

Otroke lahko prosite, da se javijo za pomočnike. Ti pomočniki vam bodo pomagali pri vključevanju otroka v skupino (ga vprašali kaj, ga povabili k igri, če se igra sam). Mogoče na začetku ne bo odgovoril ali se ne bo hotel igrati. To ne pomeni, da ne želi, ampak si ne upa in ga je strah. Spomnite otroke, kako se oni počutijo, ko jih je strah. Verjetno otrpnejo, se ne morejo premakniti in podobno. Naj poskusijo večkrat.

Pomočnik ga lahko vpraša, katere risanke rad gleda, katere igrice rad igra, kaj rad jé, kaj rad dela popoldne, katere so njegove najljubše lego kocke in podobno. O teh temah se lahko doma pogovarjajo tudi s starši, saj se mu bo tako lažje vključevati v pogovor in ga ne bo takoj končal. Pomočnikom razložite, da naj uporabljajo zaprta vprašanja z izbirami. Otrok bo namreč premagal svoje težave samo ob sodelovanju vseh, to je učiteljev, staršev in terapevta.

Moja osebna izkušnja

Sem psihologinja, edukantka integrativne psihologije. Imam otroka s selektivnim mutizmom. Ker je ta motnja v naši državi še zelo nepoznana, sem se odločila, da začnem ozaveščati tako starše, učitelje kot tudi terapevte o načinih pomoči tem otrokom. Ker so zgodnje intervence ključ do uspeha, je pomembno, da ne čakamo predolgo. Starejši je otrok, bolj so vzorci utrjeni in težje je prekiniti krog negativnega ojačevanja. Vendar tudi pozneje pri starejših težave niso nerešljive in se lahko selektivni mutizem ob primerni pomoči celo ozdravi. Ob strokovni pomoči se lahko stanje normalizira v kratkem času (nekaj mesecev), hkrati pa s takojšnjimi intervencami preprečimo nadaljnje zaplete na socialnem, kognitivnem in jezikovnem področju, predvsem pa na področju samopodobe. Sem tudi moderatorica skupine na facebooku »Starši otrok s selektivnim mutizmom«, kjer objavljamo vse novice in ogromno uporabnih informacij tako za starše, učitelje kot tudi terapevte. Vabljeni, da se nam pridružite.

Literatura

- Kotrba, A. (2015): *Selective mutism*. Eau Claire: PESI Publishing & Media.
 Kotrba, A. Saffer, S. J. (2018): *Overcoming selective mutism*. Charleston: Summit & Krest Publishing.
 Perednik, R. (2011): *The selective mutism treatment guide*. Jerusalem: Oaklands.
 Shipon-Blum, E. (2007): *The ideal classroom setting for the selectively mute child*. Philadelphia: SMART center publishing.